Martin Zdráhal

HISTORIE JAKO ZBRAŇ

Jak Rusko zneužívá dějiny k vedení informační války

UNIVERSUM

HISTORIE JAKO ZBRAŇ

Martin Zdráhal

HISTORIE JAKO ZBRAŇ

Jak Rusko zneužívá dějiny k vedení informační války

EUROMEDIA GROUP

Copyright © Martin Zdráhal, 2026
ISBN 978-80-284-1594-5

OBSAH

ÚVOD 9

ČÁST I.
VÁLKA, KTERÁ SE NEVYHLAŠUJE 15
Hlasy, které jsme nechtěli slyšet 16
Slovník nevyhlášené války 17
Ani mír, ani válka 18
Staré metody, nové technologie 20
Iluze konce dějin a návrat mocenského soupeření 21
Zbraně informační války 23
Dezinformace: lež jako nástroj 25
Propaganda: staré řemeslo v digitálním hávu 27
Informační operace: umění rozložit realitu 30
Maskirovka: když svět nevěří vlastním očím 33
Reflexivní kontrola: jak ovlivnit rozhodování protivníka 34

ČÁST II.
RUSKO A INFORMAČNÍ VÁLKA 39
Informace jako nástroj ruské moci 44
Užiteční idioti a paradox svobody 46

ČÁST III.
DĚJINY JAKO ZBRAŇ 49
My versus oni: dějiny jako základ identity 51
Politika paměti: když minulost legitimizuje moc 53
Goebbelsova taktovka a árijský mýtus 56
Komunisté a dějiny jako motor pokroku 59

ČÁST IV.
RUSKO A DĚJINY 63
Velikost jako návykový mýtus 70
Ruský svět: ideologie, identita a expanze 73
Putin jako ústřední vypravěč dějin 77
Za hranice Putina: systém, který přežívá jednotlivce 83
Minulost v poutech: jak se z dějin stalo státní dogma 86
Škola jako předpolí fronty 89
Medinského evangelium: dějiny podle státu 94
Obraz Ukrajiny v ruských učebnicích 103
Základní mýtus: Velká vlastenecká válka 106
Velká vlastenecká, nebo druhá světová? 111
Role SSSR v rozpoutání druhé světové války 114
Finsko: od zimní války k válce o minulost 116
Zimní válka: meze sovětské vojenské moci 116
Finsko coby nacistický stát a Hitlerův spojenec 119
Když dějiny začínají až druhým dějstvím 124
Obležená pevnost: Rusko mezi realitou a sebestylizací 129

ČÁST V.
VÁLEČNÝ ARZENÁL NARATIVŮ 133
Ukrajina: dějiny proti právu na vlastní stát 138
Mýtus o historicky nelegitimním státě 138
„Historická území“: imperiální nároky v moderním jazyce 142
„Bolševický výtvor“: zpochybňování státu skrze jeho původ 145
Kyjevská Rus: spor o dědictví a identitu 149
Český prostor: dějiny jako zranitelné místo 155
Mnichov 1938: mýtus věčné zrady Západu 158
„Pomoc čekala na východě“: obraz sovětského zachránce 172
Rok 1945: osvobození jako závazek vděčnosti 178
Osvobození a jeho historické souvislosti 182
Nevděční osvobození: paměť jako dluh 183

Zločiny Rudé armády a mýtus spravedlivého trestu 188
Není bomba jako bomba: bombardování a dvojí metr 192
Koněvův pomník: spor o minulost i přítomnost 195
Srpen 1968: okupace převlečená za pomoc 200
„Za okupaci mohou Ukrajinci“: přesouvání odpovědnosti 203
Brežněvův původ jako argument 204
Ukrajinci v sovětském vedení: kdo rozhodl o invazi? 205
Národnost vojáků jako zástupný argument 207
„Přišli na pozvání“: ospravedlňování okupace 208
Schrödingerův rudoarmějec: zásluhy a vina podle potřeby 209

ČÁST VI.
ŠTÍT PAMĚTI:
JAK SE BRÁNIT V NEVYHLÁŠENÉ VÁLCE 211
První linie: Stát a politická vůle 212
Druhá linie: Občanská společnost a fact-checking 219
Třetí linie: Vzdělávání a historická gramotnost 230
Čtvrtá linie: Vlastní příběh 234
Pátá linie: Aktivní protiúder 236

ZÁVĚR 243

Seznam poznámek 246
Jmenný rejstřík 267
Seznam literatury 269

ÚVOD

Válka nezačíná prvním výstřelem ani překročením státní hranice. Válka začíná příběhem. Dříve než se na vojenských plánech mohou pohnout ukazatele a na silnicích objevit první kolona tanků, musí se pohnout cosi v lidské představivosti. Aby totiž vojáci mohli překročit řeku či les a začít s obsazováním cizího území, musí pro ně někdo nejprve sepsat srozumitelný příběh, ve kterém jejich skutky dávají smysl. Příběh, díky němuž se okupace jeví jako obrana, agrese jako nutnost a násilí jako spravedlivá odpověď na dávné křivdy. Příběh, který vychází ze skutečnosti, pracuje s nejniternějšími lidskými tužbami a zasahuje základní emoce – probouzí hněv, strach či pocit sounáležitosti – a zní povědomě, neboť se zakládá na skutečnosti. Bez takového příběhu žádná válka nemá smysl. Zůstala by chaosem, jemuž by se jen málokdo byl ochotný propůjčit.

Lidé příběhy potřebují. Bez nich nedovedou porozumět světu, v němž žijí. K nejsilnějším příběhům patří ty o minulosti. V hlavách lidí dávají smysl všemu přítomnému. Pomáhají vysvětlit, proč se věci dějí tak, jak se dějí. Nabízejí jistotu tam, kde by jinak byla nejistota, jednoduchost tam, kde by jinak byla složitost, a viníka tam, kde by bez jasného vysvětlení zůstaly jen otázky, na něž by se odpovědi hledaly jen těžko. Díky příběhům lidé vědí, komu mohou věřit, před kým se mít na pozoru a na koho mohou ukázat prstem v případě, že se jim stane něco nepříjemného. Není proto divu, že se lidé svých příběhů často drží i ve chvílích, kdy přestávají

odpovídat skutečnosti. Je-li totiž příběh dostatečně silný, působí přitažlivěji než samotná realita. Protože odmítnout složitost světa bývá mnohdy snazší než opustit vyprávění, které mu po dlouhou dobu dodávalo řád.

Jednomu z nejrozsáhlejších kánonů takových příběhů dnes říkáme dějiny. Pro správné fungování společnosti jsou mnohem důležitější, než si jsme ochotni připustit. Žádný soubor letopočtů, jmen panovníků a revolucí, dějiny jsou nekonečnou zásobárnou obrazů. Obrazů velkolepých vítězství, na něž vzpomínáme, zrad, které nás dodnes pálí, hrdinů, k nimž se vztahujeme, nepřátel, před nimiž se máme na pozoru. Skrze tyto obrazy se učíme chápat nejen to, co se kdysi stalo, ale především to, co se děje dnes. Umožňují zasadit náš životní příběh do příběhu mnohem velkolepějšího.

V důsledku toho si svou minulost pamatujeme ve zkratkách. Složité dějinné procesy si převypravujeme tak, aby jim šlo snadno porozumět. Jedině tak jsou zapamatovatelné a snadno předávatelné. Některé ze zkratek se opakovaly tak dlouho, až lidé zapomněli, že jde o pouhé zkratky a začali je považovat za skutečnou minulost. Proto jsou dějiny tak strašně nebezpečné. Mohou lidem pomáhat porozumět světu, v němž žijí, i když pouze za cenu velkého, někdy až škodlivého zjednodušení, ale stejně jako pomocí nich může být připomínáno utrpení, které se už nikdy nesmí opakovat, může jimi být také ospravedlňováno utrpení nové. Stejně jako mohou před válkou varovat, mohou k válce vyzývat. Záleží pouze na tom, kdo je vypráví, proč je vypráví a co očekává od svého posluchače.

Tuto knihu jsem pojmenoval *Historie jako zbraň*. Na první pohled může takový název znít přehnaně, možná až příliš ostře. Může působit jako snaha zvolit slova, která budou působit na obálce knihy dostatečně výrazně, a tudíž pro čtenáře lákavě. Vždyť historie sama o sobě přeci nikoho nezabíjí. Není hmotným nástrojem, který by člověk mohl vzít do ruky a použít proti druhému. Nenajdeme ji v arzenálech armád, nemá kalibr ani úsťovou rychlost a její ničivou sílu nelze změřit v kilotunách TNT. Skutečnost je však taková, že v rukou lidí, kteří s ní dovedou obratně a bez skrupulí zacházet, se historie, ve své subjektivní i objektivní

definici, stává jednou z nejúčinnějších zbraní hromadného ničení. Její potenciál tkví v tom, že ji nelze spatřit na radarech ani proti ní nelze vybudovat betonové kryty. Zatímco klasický vojenský arzenál je konstruován k tomu, aby fyzicky eliminoval nepřítele, historie je zbraní ve válce informační. Té, která nedělá žádný hluk a nezanechává po sobě v krajině žádné krátery, zato ale dokáže u milionů lidí najednou zcela měnit vnímání světa. Její ničivý potenciál pramení ze samotné podstaty lidské existence. Ze skutečnosti, že právě pomocí historie píšeme své dějiny. Skrze ty budujeme to nejcennější, co máme – svou paměť a identitu. Dějiny nám kreslí mapu světa, podle níž se jako jednotlivci i celá společnost orientujeme a rozhodujeme, kudy se v křivolakém světě vydat. Pomáhají nám určovat, kým jsme, odkud přicházíme, kam patříme, kdo stojí na naší straně, kdo je soused, kdo cizinec a kdo nepřítel. Zmocní-li se dějin dostatečně charismatický vypravěč mající nekalé úmysly, postačí mu nabídnout lákavý příběh, který navíc ani nemusí být lživý, aby pomocí něj šlo ospravedlnit nenávist, prohloubit nesvár ve společnosti, nebo dokonce připravit půdu pro napadení cizího státu. A právě o tom tato kniha pojednává.

Možná se ptáte, proč o tématu manipulace s dějinami za účelem vedení informační války píše zrovna student, budoucí učitel dějepisu a tvůrce vzdělávacího obsahu na sociálních sítích, chcete-li influencer, v jedné osobě. Je to právě tato nepříliš obvyklá kombinace aktivit, jež mě postavila přímo do centra bitevního pole, na němž se v 21. století vede moderní válka. Jak koneckonců říká má učitelka, paní doc. Marie Koldinská, učitel dějepisu je dnes vojákem na poli informační války. Já k tomu dodávám, že je-li navíc influencer, tedy člověk v informačním prostředí výrazně exponovaný, nachází se přímo v její první linii. Pozice, z níž mám možnost sledovat to, co často uniká jak akademickému světu, tak běžným uživatelům sociálních sítí, je jedinečná. Válka o naši minulost v našem informačním prostoru probíhá už roky a je nedílnou součástí toho, čemu dnes experti říkají hybridní válka. A přestože jde o téma, které by mohlo (a mělo) plnit stránky rozsáhlých analýz bezpečnostních

expertů a monografií předních historiků, zůstává u odborné i neodborné veřejnosti poměrně opomíjené. Při svém zkoumání hybridního konfliktu se sice zcela právem zaměřujeme na otázky kyberbezpečnosti, dezinformací i algoritmů sociálních sítí, avšak diskuse o cílené manipulaci s dějinami za účelem vedení informačního boje v posledních letech ve veřejném prostoru citelně chybí.[1]

Tato kniha vznikla z přesvědčení, že to, jak nakládáme s historií, je dnes jednou z nejzásadnějších, ale zároveň nejvíce přehlížených sfér naší informační bezpečnosti. Že způsob, jakým zejména současné putinovské Rusko nakládá s historií, dokazuje, že historické narativy dnes už nejsou ničím jiným než velmi účinnou zbraní informační válečné mašinérie.

Nabízí se zcela přirozená otázka: Proč právě Rusko? Vždyť snaha o manipulaci s historií, účelové zamlčování nepříjemného i vyzdvihování hodícího se jsou vlastní v podstatě každému režimu, ty demokratické nevyjímaje. Ostatně i v této knize popisuji, že dějiny od nepaměti slouží lidstvu k formování identity a dodávání smyslu bytí a že za dobu naší existence na této planetě byly jen málokdy pouhým předmětem objektivního zkoumání. Zásadní rozdíl tkví v míře, systémovosti a cíli, s nímž dnešní ruský stát s minulostí pracuje. Manipulace s dějinami se pro Kreml stala součástí oficiální státní politiky, včetně té bezpečnostní. A bezpečnostní politika Ruské federace se dnes, dle mnoha expertů, rovná snaze o znovuzískání ztracené sféry vlivu pomocí agrese jak v rovině fyzické ve vztahu k sousedním státům, tak v rovině hybridní, vedené proti celé Evropě, a tedy také proti České republice. Sepsání této knihy proto vnímám i jako svou skromnou službu bezpečnostním zájmům své země. Považuji totiž za nezbytné ukázat, že porozumění mechanismům

[1] Výjimkou je projekt *Přepište dějiny* Martina Gromana a Michala Stehlíka. Vznikl v reakci na nesnesitelný pohled na to, jak čeští politici vtahují historii do svých projevů a kampaní, a dnes nejen že popularizuje dějiny, ale také už od roku 2020 zábavnou formou ukazuje, jak se s minulostí pracuje, jak se ohýbá, zneužívá a přepisuje, aby se dala lépe prodat voličům. I tato výjimka však pravidlo spíše potvrzuje.

ruské informační války je prvním krokem k tomu, abychom v ní jakožto demokratická společnost dovedli obstát.

Než přistoupíme k samotnému výkladu, považuji za podstatné vymezit povahu a záměr této knihy. Jejím cílem není předložit vyčerpávající akademickou monografii ani specializovanou analýzu určenou bezpečnostním expertům. Píši ji jako student, budoucí učitel dějepisu a člověk, který se v digitálním prostoru každodenně setkává s proměnou minulosti v nástroj informačního působení. Tato perspektiva určuje její zaměření: nabídnout srozumitelného průvodce pro každého, komu není lhostejný svět, v němž žije, a kdo chce porozumět tomu, jakou úlohu v něm sehrává účelové zacházení s dějinami. Důraz proto kladu především na souvislosti a mechanismy, jejichž význam přesahuje jednotlivé historické případy. Přístupnost výkladu přitom chápu jako způsob, jak odborné poznání zpřístupnit širšímu okruhu čtenářů.

Právě k nim se tato kniha obrací. Válka narativů totiž zasahuje daleko za hranice odborných debat. Jejími adresáty jsou naši příbuzní, přátelé či kolegové – lidé, kteří si prostřednictvím zpráv na internetu a sociálních sítí každodenně utvářejí představu o světě. Jsem přesvědčen, že účinná obrana proti manipulaci předpokládá porozumění mechanismům, jimiž současný kremelský režim využívá minulost k ovlivňování domácího i zahraničního publika. Tato kniha je proto především příspěvkem k posílení naší kolektivní odolnosti. Pokud vám její četba pomůže v záplavě zpráv rozpoznat, kdy se výklad minulosti stává prostředkem manipulace s vaším rozhodováním v přítomnosti, splnila svůj účel.

Vítejte v první linii.

ČÁST I.

VÁLKA, KTERÁ SE NEVYHLAŠUJE

Nad evropskými letišti se v tichosti vznášejí drony, o kterých nikdo neví, odkud přiletěly a co přesně sledují. Výrobní haly a sklady se stávají terčem žhářských útoků, na železnici i v energetické infrastruktuře po celé Evropě jsou vyšetřována podezření na sabotáž. Naše sociální sítě zaplavují vlny dezinformací, sítě falešných účtů šíří zášť a pod příspěvky rozdmýchávají nenávist. Naše kybernetická infrastruktura čelí neustálým útokům, až čas od času úplně přestává fungovat. Bezpečnostní složky musejí neustále rozplétat složitou síť vykonavatelů a prostředníků, kterým kdosi v pozadí zaplatil za záškodnictví. Atmosféra houstne. V nejistotě sklízí úspěch populistická a extremistická hnutí, která ve společnosti přiživují strach, radikalizují voliče a svou kampaň staví na nejprimitivnějších motivech. Na první pohled to vše působí jako sled nesouvisejících incidentů a domácích krizí. V pozadí chaosu však sedí a tahá za nitky jediný hybatel – Kreml.

Jde totiž o hybridní válku. Konflikt, který nepotřebuje tanky ani balistické rakety, protože jeho bojiště se nachází v našich myslích. Jeho frontová linie neprochází krajinou, kterou byste našli na mapě, ale vede

středem našich obývacích pokojů, rodinných večeří a rozhovorů s přáteli či kolegy. A přestože se počet jejích obětí jen velmi těžko měří, jsou tyto ztráty o to hlubší. Jsou totiž často neviditelné – jména padlých na poli hybridní války nejsou vytesána do mramoru.

Hlasy, které jsme nechtěli slyšet

Hrozbu v podobě nového typu války západní svět nebezpečně dlouho fatálně podceňoval. Celé roky se kolébal v iluzi, že jde o problém, který se ho netýká, nebo o kterém postačí pouze zdvořile diskutovat na konferencích. Nečinnost však přišla draho. Zatímco Západ hleděl jiným směrem, hybridní operace mnoho let systematicky podkopávaly důvěru jeho společnosti v demokracii, média i instituce, rozleptávaly jednotu jeho mezinárodních společenství a oslabovaly jeho obranný potenciál. Teprve nyní, s bolestivým zpožděním a často bez hlubší znalosti ruských metod, se o této hrozbě konečně začalo mluvit vážně.

Hybridní válka není žádný blesk z čistého nebe. Západní tajné služby bily na poplach přinejmenším celou poslední dekádu. Už v roce 2017, kdy se mnozí ještě domnívali, že s Ruskem lze vést konstruktivní dialog, varovala Bezpečnostní informační služba (BIS) ve své výroční zprávě, že: „Česká republika byla cílem ruských aktivit, které tvořily součást obecné ruské hybridní strategie zacílené proti NATO a EU.“[2] Varování s postupem let jen nabírala na razanci, až roku 2024 ředitel BIS nemusel volit žádné diplomatické obraty a mohl popsat realitu bez zbytečných příkras: „Vedle konvenční války proti sousední zemi vede Ruská federace proti západním demokraciím, ke kterým se hlásí také Česká republika, permanentní hybridní útoky.“[3] Tyto útoky se však neomezují na stát jako takový. Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost (NÚKIB) opakovaně zdůrazňoval, že ruské vlivové operace cílí na celou českou společnost: „… zaměřují se primárně na strategické instituce státu, ale také na soukromé podniky a jednotlivce, kteří vystupují proti ruským zájmům nebo podporují Ukrajinu.“[4]

Abychom pochopili, že hybridní válka není žádný souboj hackerů v kapucích kdesi zpoza monitorů, musíme se vrátit do roku 2014. Tehdy se česká veřejnost drsným způsobem přesvědčila, že tento typ konfliktu stojí lidské životy. Vrbětický incident, při kterém agenti ruské vojenské rozvědky GRU na Zlínsku vyhodili do povětří sklady munice, se toho stal nejviditelnějším důkazem.[5] Nešlo pouze o zničený vojenský materiál původně určený pro Ukrajinu. Útok si mimo materiální škody vyžádal také dva mrtvé české občany, a potvrdil tak fakt, že Rusko se ve jménu svých zájmů neštítí brutálním způsobem zasahovat do suverenity cizího státu.[6] A přestože padlí na poli informační války na náměstích čas od času zamávají ruskými vlajkami a pohovoří o Rusku coby velkém východním příteli, samotná Ruská federace se na věc dívá zcela jinou optikou. Česká republika pro ni není ani partnerem, ani bratrem, a už vůbec ne spojencem. Je nepřítelem. Tento cejch dostala oficiálně, černé na bílém, když ji Kreml v roce 2021 zařadil na svůj „Seznam nikoli přátelských zemí" (*Spisok nedružestvennych stran*). Komunikoval tak jasný vzkaz – že některé státy zkrátka „páchají nepřátelské akce proti Rusku, ruské společnosti a jejím občanům" a přesně tak je třeba s nimi zacházet.[7] Původně se na seznamu nacházely pouze dva státy (USA a Česká republika), avšak po vypuknutí plnoformátové války proti Ukrajině v únoru 2022 se seznam výrazně rozšířil a dnes už obsahuje 48 států, včetně všech členů Evropské unie a skupiny G7. Označení za nepřítele, a tudíž prvořadý terč ruských hybridních operací, byl v každém případě jednostranný akt Kremlu, který se rozhodl, že příslušnost k demokratickému světu a jeho základní hodnoty jsou pro něj nepřijatelnou hrozbou.

Slovník nevyhlášené války

Už několik let z titulků téměř všech médií vyskakují pojmy, které znějí jako vystřižené z akčního thrilleru. Mnohé z nich zlidověly, až pronikly do běžného hovoru. Termíny jako *hybridní válka, hoax, dezinformace* nebo *propaganda* se dnes ohání kdekdo. Občas se jimi straší, jindy zase

nálepkuje. Mnohdy je lidé používají jako univerzální název pro pojmenování složitých jevů, jindy slouží jako prostředek k zametení dané informace pod koberec. Vyplatí se proto na chvíli se zastavit a položit si otázku, zda víme, o čem mluvíme.

Hned na začátku si musíme otevřeně přiznat jednu věc. Jasné odpovědi na podobné otázky zpravidla nemají ani ti největší experti v oboru. Vojenští analytici, bezpečnostní experti a jiní akademici dnes vedou nekonečné, občas dosti vášnivé debaty o tom, co to vlastně je informační válka – pojem českému prostředí představený Karlem Řehkou[8] – co všechno ještě spadá pod hybridní působení a co jsou to dezinformace – jeden z nejrozšířenějších fenoménů současnosti. Přestože na přesných definicích se ne vždy shodnou, všichni vnímají, že definice tak často užívaných pojmů se velmi rychle mění. Koneckonců stejně jako to, co lidstvo po staletí nazývalo válkou.

Ani mír, ani válka

„Nejsme ve válce, ale nejsme ani v míru." pronesl v roce 2025 německý kancléř Friedrich Merz[9]. Svými slovy trefil hřebíček přímo na hlavičku. Velmi diplomaticky se mu totiž povedlo pojmenovat nejistotu, která se vznáší nad celou Evropou a která se projevila mimo jiné například v českém veřejném prostoru při prezidentských volbách v roce 2023. Ústřední otázka, na jejíž odpovědi se tehdejší kandidáti nemohli shodnout, v mnohých občanech budila úzkost: „Jsme ve válce?"

S přihlédnutím k obsahu počátečního odstavce této kapitoly je však spíše na místě ptát se, v jaké válce to vlastně jsme. Po celou historii totiž máme tendenci válkám přisuzovat přívlastky, které nám pomáhají se ve všem tom organizovaném násilí, které lidstvo od počátku věků provází, lépe orientovat. Zpětně tak války pojmenováváme například podle místa, kde probíhaly (*peloponéská, krymská*), podle jejich doby trvání *(třicetiletá, sedmiletá)*, podle hlavních aktérů *(punské, irácko-íránská)* nebo podle jejich rozsahu *(první a druhá světová)*. Vedle těchto technických označení lidé vál-

kám odnepaměti přisuzovali také přívlastky, které se vztahují k jejich smyslu, legitimitě nebo způsobu vedení. Už antický historik Thúkydidés se ve svém díle *O válce peloponéské* zabýval tím, jaká má taková válka pravidla. Poprvé při tom použil pojem „spravedlivá válka", tedy válka, kterou je možné morálně obhájit.[10] Ve středověku pak dostala nový přívlastek – „válka svatá". Křížové výpravy i reconquista, tedy křesťanské znovudobývání pyrenejského poloostrova z rukou Arabů, s jeho pomocí získaly význam zápasu dobra se zlem. Všem křesťanům tedy bylo jasné, co se děje, a i přes silně náboženské založení tehdejší Evropy tak zabíjení, jinak kardinální hřích, získalo své ospravedlnění. V průběhu první světové války zase vyvstal termín „válka totální" – konflikt v letech 1914–1918 už totiž nezasahoval výhradně armádu, ale celou společnost.[11] Stejně to bylo s druhou světovou válkou, po jejímž konci George Orwell ve své eseji *Ty a atomová bomba* obohatil lidstvo o pojem „studená válka". Mělo jít o konflikt, v němž se budou velmoci vyhýbat přímému vojenskému střetu, protože ten by skončil apokalypsou, avšak budou spolu soupeřit prostřednictvím ideologií, hrozby vojenské síly a hospodářské produkce. Prorocky tak popsal to, co se na světě odehrávalo mezi lety 1947 a 1991. A co koneckonců také zásadně ovlivnilo to, jak lidstvo válku vnímá i ve třetím tisíciletí.

Od té doby ale forma ozbrojených konfliktů prošla zásadní evolucí a to, co lidé po staletí nazývali válkou, nabylo zcela jiného významu. Ačkoli si většina lidí stále představuje válku výhradně jako hmotný střet ozbrojených sil dvou či více států, frontová linie se nenápadně přesunula z prostoru fyzického do toho informačního. Převaha nově nespočívá v počtu vojáků, tanků, válečných lodí či síle letectva, nýbrž ve schopnosti ovlivňovat to, jak lidé na opačné straně vnímají svět a jakým způsobem rozhodují o své budoucnosti. Vyvstal tak pojem „válka hybridní". Vojenské příručky ji definují jako formu konfliktu, při němž stát (nebo také nestátní aktér) koordinovaně kombinuje vojenské a nevojenské prostředky, a to jak otevřeně, tak skrytě, s cílem ovlivnit, oslabit nebo destabilizovat protivníka bez formálního vyhlášení války. Dokumenty Severoatlantické aliance mezi tyto prostředky řadí například šíření dezinformací, kyber-

netické útoky, politické a ekonomické nátlakové nástroje, využívání zástupných aktérů a v konečném případě také omezené nasazení vojenské síly.[12] Hybridní válka zkrátka naprosto rozmazává hranice mezi stavem míru a stavem válečným. Klíčové je, že přestože konec konfliktu mezi Západem a Východem v 90. letech provázela naděje, že už nové přívlastky nebudou třeba, ukázalo se, že nástupní fází války studené je válka hybridní.

Staré metody, nové technologie

Kromě vojáky nepříliš oblíbeného pojmu (slovo „hybridní" totiž může evokovat pocit, že o žádnou skutečnou válku nejde), vyvstal i termín jemu podřízený – válka informační. Ačkoli je mnohovýznamový a je těžké se dovtípit jeho jednotné definice, akademická, vojenská i mediální sféra se shodují na jeho jádru. Jde o konflikt vedený v informačním prostoru (ať už analogovém nebo digitálním), jehož cílem je ovládnout vůli protivníka skrze kontrolu toku, obsahu a interpretace informací.[13] Nenechme se však zmást složitými definicemi. Samotná podstata pojmu „informační válka" není pro lidstvo zdaleka nic nového. Užívání lsti, klamu či propagandy je staré jako lidstvo samo a po celé zaznamenané dějiny tvořilo nedílnou součást vedení ozbrojeného konfliktu. První sepsané úvahy o informační válce nacházíme už ve starověké Číně u slavného klasika vojenské strategie, mistra Sun-c'. Slova z jeho slavného díla *Umění války* (sepsaného okolo roku 500 př. n. l.) jsou dnes aktuálnější než kdy dříve: „... získat sto vítězství ve stovce bitev není znakem vynikajícího vojevůdce. Pravým znakem vynikajícího vojevůdce je podrobení nepřítele bez boje."[14] Jinými slovy, mistr Sun už ve starověku tvrdil, že informační působení na nepřítele je přinejmenším stejně důležité, ne-li důležitější než samotná fyzická vojenská síla. Věděl totiž, že rozložení morálky nepřítele je mnohem efektivnější, a především výrazně levnější, než s ním bojovat na meče.[15]

Tímto pravidlem se řídili téměř všichni velcí vojevůdci, kteří svými úspěchy zapsali své jméno do dějin – od Gaia Julia Caesara přes Ale-

xandra Velikého až po Evžena Savojského. Nejvíce jej však studoval francouzský císař Napoleon I., který jako jeden z prvních pochopil, jaký význam má centralizované řízení toku informací pro úspěch válečných tažení. Dokonce tak dobře, že bývá považován za autora citátu o sedmé velmoci, za niž už na počátku 19. století údajně označil tisk.[16] Velmi dobře si uvědomoval, že vítězství ve válce se nerodí pouze v prachu bitevního pole, především ve veřejném mínění obyvatelstva, a to jak vlastního, tak toho nepřátelského. Mistrně proto využíval nástrojů, které mu nabídly vymoženosti jeho doby. Noviny, všudypřítomné plakáty, státnické projevy, a dokonce i architekturu, do níž vryl svou symboliku, dodnes pozorovatelnou při procházce Paříží – to vše pro účely informační dominance. Císař Francouzů se nestal legendou vojenství jen díky svému strategickému géniu na bojišti, ale také díky tomu, že dokázal efektivně a sugestivně vyprávět vlastní příběh a protivníky vůbec nepustit ke slovu.

Iluze konce dějin a návrat mocenského soupeření

Opusťme ale éru, kdy se ještě válčilo v rukavičkách. Když se psal rok 1991, světu se zdálo, že historie ozbrojených konfliktů dopsala svou poslední kapitolu. Sovětský svaz se zhroutil jako domeček z karet, studená válka pominula a Západ zůstal na globálním kolbišti stát jako osamocený vítěz. Svět, který byl po desetiletí rozdělený jasnou linií, se najednou otevřel a nabízel příslib klidnější budoucnosti. Železná opona padla a s ní i všudypřítomný pocit ohrožení. Jaderná hrozba pominula a dostavila se euforie. Lidé začali žít představou, že všechny velké dějinné zápasy jsou u konce, že se lidstvo konečně poučilo a že mír bude v budoucnu naprostou samozřejmostí. Slavný koncept amerického filozofa Francise Fukuyamy o „konci dějin“ se z akademické teorie pro mnohé změnil v životní pocit a společnost začala věřit, že liberálně-demokratický model představuje konečnou podobu politického uspořádání světa.[17] Neměl už přeci žádného vyzyvatele. Demokracie se jevila jako naprostá danost, mír jako zcela přirozený stav a svoboda jako něco samozřejmého.

Až později lidé přišli na to, že dějiny nekončí ve chvíli, kdy se jim přestanou hodit. Už začátkem nultých let třetího tisíciletí začalo být jasné, že vše výše uvedené je jen velmi nebezpečná iluze. Ukázalo se, že pravděpodobnější bude Huntingtonova teorie o střetu civilizací, která tvrdila, že dějiny nekončí, jen se převléknou. Souboj ideologií vystřídá souboj identit a pamětí, v němž se střetnou velké kulturní světy, západní, pravoslavný, islámský nebo čínský, právě proto, jak si každý vypráví vlastní minulost.[18]

V současnosti je idyla euforie i bezstarostnosti dávno ta tam. Působí neuvěřitelně, že se jí Západ oddával tak dlouho. Nyní v přímém přenosu sleduje největší ozbrojený konflikt v Evropě od konce druhé světové války, který má závažné dopady na bezpečnost celého kontinentu. Evropanům připomíná, jak naivní byli, když se domnívali, že ono klasické válčení je pouhým historickým přežitkem, který byl jednou provždy uzavřen do učebnic dějepisu. S procitnutím však přichází také výzva – akutní potřeba, aby západní společnost zcela přehodnotila to, co chápe pod pojmem „válka". Navykla si totiž na pohodlné, ale dnes již dávno neplatné černo-bílé vidění světa, které tučnou čárou odděluje válku od míru a předpokládá, že rozdíl bezpečně pozná. Válka je přeci tam, kde se střílí, bombarduje a lidé trpí, a dokud na naše města žádné bomby nepadají, žijeme v míru. Nebo snad ne?

Bohužel nikoli. Realita je mnohem komplexnější a největší problém toho všeho nastává právě u samotné definice slova „válka". Pokud bychom trvali na ortodoxním vnímání, podle kterého válka začíná formálním vyhlášením a končí podepsanou mírovou smlouvou, zjistili bychom, že tento model v praxi přestal fungovat už v srpnu 1945. Poslední oficiálně vyhlášenou válkou totiž byla sovětská válka proti Japonsku, vypovězená 8. srpna 1945, tedy týden předtím, než císař Hirohito ohlásil japonskou kapitulaci v druhé světové válce. Od jejího konce v ozbrojených konfliktech po celém světě zahynuly miliony lidí a další umírají každým dnem. Lze o nich hovořit jako o obětech válečných? Samozřejmě. Válka totiž není právní kolonka, kterou lze otevřít a zavřít podpisem diplomata. Je to stav faktický – konkrétní, hmatatelná realita organizovaného násilí a střetu sil.[19]

A právě proto je pro nás dnešní situace tak matoucí. Války tu zkrátka byly, jsou a s největší pravděpodobností také budou. Mění se pouze jejich podoba. Hybridní válka ale do všeobecně zažité představy nezapadá. Bezpečnostní experti mohou donekonečna zdůrazňovat, že je společnost terčem nepřátelského působení, jenže běžný člověk ráno vstane, uvaří si kávu, odvede děti do školy, jde do práce, večer si zapne televizi a žádnou válku kolem sebe nevidí. Neslyší sirény, nevidí zákopy, nelétají mu nad hlavou bombardéry. A tak tomu slovu přirozeně odmítá uvěřit. Ne proto, že by byl hloupý nebo lhostejný, ale proto, že jeho představivost byla historicky zvyklá spojovat si válku s fyzickou zkázou.

Zbraně informační války

Největší noční můrou Vladimira Putina je dnes bezpochyby ztráta kontroly nad ruským státem a jeho blízkým zahraničím. Udržení moci je koneckonců jediným cílem moderní diktatury. Nikoli blaho občanů, nikoli prosperita země, nikoli velikost státu, jakkoli se právě těmito slovy autoritářské režimy tak rády zaklínají. V jádru jde vždy o totéž – zabránit tomu, aby se společnost začala ptát, proč o ní rozhoduje úzká skupina lidí bez skutečné kontroly, bez odpovědnosti a bez možnosti být pokojně vystřídána. Právě proto se pro Kreml staly existenční hrozbou tzv. barevné revoluce z počátku 21. století. Přestože je pro absolventy sovětských akademií KGB a vojenských akademií samozřejmé, že v nich ve všech případech tahal za nitky Západ, ruský diktátor při pohledu na ně zbystřil. Změny vlád v Gruzii, Ukrajině i v Kyrgyzstánu se v jeho očích staly důkazem, že i zdánlivě pevně ovládaná společnost se může v určité chvíli nadechnout, zaplnit náměstí a říct svým pánům „dost“. Když navíc v televizi sledoval záběry velmi nezáviděníhodného konce Husního Mubaraka v Egyptě a Muammara Kaddáfího v Libyi, bezpochyby musel nervózně polknout. Byla to pro něj výstraha. V přímém přenosu viděl vzpouru lidí unavených svými autoritářskými vládami, korupcí a státním násilím a začal si uvědomovat, kam až může vést ztráta kontroly nad

ulicí, médii, elitami i armádou. Osud diktátorů, jejichž moc ještě donedávna působila neotřesitelně, mu připomněl, že žádný režim není věčný, pokud se mu pod nohama začne hroutit vlastní mocenská konstrukce.[20]

„Když panovník vidí, že se jeho lid chystá vzbouřit,
vyhlásí válku jiné zemi.“
– citát připisovaný Napoleonu Bonapartovi[21]

A když se krátce poté, v roce 2012, zaplnily ulice Moskvy statisíci lidí protestujících proti opětovné inauguraci Putina do prezidentského úřadu, muselo to působit jako signál, že nebezpečí už není za hranicemi. Přišlo domů. Odpovědí na protesty ruských občanů bylo posílení represí, uzavření režimu a v neposlední řadě také nová doktrína válčení, kterou světu představil náčelník ruského generálního štábu Valerij Gerasimov v roce 2013. Ve svém slavném článku „Hodnota vědy je předvídání“ rozvinul svou teorii o novém, tzv. nelineárním válčení. Sám však nevymyslel nic nového, jen shrnul myšlenky, které už před ním popsali ruští vojenští teoretici, plukovník Sergej Čekinov a generál Sergej Bogdanov. Ti popsali osm fází moderního konfliktu. První čtyři jsou čistě nevojenské: informační a psychologický tlak, klamání politických a vojenských elit, zastrašování a uplácení důstojníků a destabilizační propaganda v populaci. Teprve další čtyři fáze přinášejí sílu: vyhlášení bezletových zón a blokád, nasazení žoldáků, zahájení vojenské akce po rozsáhlém průzkumu, kombinovaný úder informačních, elektronických a přesných zbraní a nakonec dorážení zbytků odporu.[22] Gerasimov z toho učinil doktrínu, která se stala v podstatě návodem pro postup ruské zahraniční politiky v následujících letech. Dospěl k závěru, že skutečné bojové operace jsou pouhou závěrečnou fází nového typu války a že tou hlavní je vytváření chaosu a destabilizace situace v nepřátelském státě a jeho společnosti prostřednictvím „široce rozptýleného nasazení dezinformací, politických, ekonomických, humanitárních a jiných nemilitárních opatření, která se uplatňují ve spojení s protestním potenciálem obyvatelstva“.[23]

Je tedy jasné, že pro Rusko „válka“ nestojí za žádnou hranicí, kterou by bylo potřeba překračovat. Sám Gerasimov dal světu jasně najevo, že ji povede kontinuálně. Sice s různou intenzitou, s nasazením různých prostředků – od skrytých vlivových operací přes kybernetické útoky až po otevřený střet vojsk – ale povede ji. Jak koneckonců sám prohlásil: „Role nevojenských prostředků při dosahování politických a strategických cílů vzrostla a v mnoha případech dokonce převyšuje sílu zbraní.“

Zatímco se tedy západní společnost postupně nalézá pro realitu nové pojmenování, protože ani jeden z přívlastků, které užívala v minulosti, už tak úplně nesedí, v nejvyšších patrech ruského velení mají zcela jasno. Asymetrie nemůže být větší. Zatímco Rusko otevřeně prohlašuje, že proti Západu vede nekončící válku, jen různými prostředky, společnost na Západě stále ještě dlí v blažené představě, že prožívá mír.

Dezinformace – lež jako nástroj

Ruský přístup k „válčení v době míru“ obohatil slovník moderního člověka o termín, který dnes slyšíme prakticky denně – dezinformace. V době, kdy se válka nevede pouze zbraněmi, ale i slovy a obrazy, získává taková dezinformace váhu dělostřeleckého granátu. A přestože o nich dnes hovoří kdekdo, panuje stále značný chaos v tom, co tento pojem označuje. Shodneme se sice, že jde o velmi nebezpečný nástroj, ale už mnohem hůře se nám určuje, jak je přesně vymezit, jak měřit jejich dopad, a co je nejdůležitější – jak se vůči nim bránit.

Slovníková definice je přitom poměrně strohá. V nejširším slova smyslu je dezinformace ověřitelně nepravdivý či zavádějící obsah, který je vytvořen a šířen se záměrem klamat (případně dosáhnout politického či ekonomického zisku). Nejdůležitější je právě úmysl. Pokud někdo šíří nesmysl v dobré víře, že jde o pravdivou informaci, jíž někomu pomáhá, mluvíme o tzv. misinformaci.[24] Někteří si ještě vybaví, jak kolem roku 2016 ovládl titulky novin termín „fake news“. Byl to tehdy fenomén tak všudypřítomný, že jej některé slovníky dokonce prohlásily slovem

roku.[25] V českém prostředí jej skvěle popsala *Nejlepší kniha o fake news!!!*.[26] Postupem času se však ukázalo, že je příliš vágní a pro skutečně odbornou debatu naprosto nepoužitelný. Dá se pod něj totiž schovat vše – od účelově šířené lži přes satiru, banální novinářskou chybu až po účelový žert. Mnozí politici navíc brzy začali „fake news" používat jako nálepku pro nepohodlné novináře, čímž ji definitivně znehodnotili. Odborníci se proto vrátili k přesnějšímu pojmu dezinformace. Původně ruský výraz *dezinformacija* se v sovětských příručkách pro tajné služby objevoval už v 50. letech minulého století a označoval aktivní opatření k oklamání nepřítele.[27] Apel na přesnou terminologii však není žádný akademický rozmar ani snaha o slovníkovou korektnost. Rozlišovat mezi jednotlivými formami manipulace je naprosto zásadní, protože, jak si koneckonců později ukážeme, každá z nich funguje odlišným způsobem a vyžaduje jinou obranu. Pokud budeme házet všechny pojmy do jednoho pytle a používat je jako nálepky, které znamenají všechno, a tedy nevysvětlují nic, nebudeme schopni informační manipulaci čelit.

V době post-faktické se koneckonců správné užití pojmů stává naprosto kruciálním. Stačí si vzpomenout na rok 2017 a tiskovou konferenci v Bílém domě. Když se tehdejší poradkyně prezidenta Trumpa Kellyanne Conwayová snažila obhájit prokazatelně nepravdivá tvrzení Donalda Trumpa o počtu diváků na prezidentské inauguraci, nepoužila slovo „lež" ani „omyl". S ledovým klidem do kamer vypustila termín, který se okamžitě stal symbolem nové doby, „alternativní fakta". I když by někdo mohl nabýt dojmu, že to byl pouhý přeřek zmatené mluvčí v úzkých, šlo o mnohem víc – o zcela cílený útok na samotnou podstatu reality. Připustíme-li totiž, že pro objektivní fakta existuje nějaká rovnocenná alternativa v podobě lži, přestane pravda existovat jako pevný bod. Na přesnou terminologii je tedy nutno dbát, protože nebude-li společnost schopna pojmenovat lež, zůstane ve svém boji proti ní slepá.

Na druhou stranu je třeba si přiznat, že definice, které používáme dnes, nemusí platit věčně. Stejně jako se v průběhu dějin proměňoval způsob vedení války v reakci na nové technologie, mění se i podoba ve-